

SZEMLE

ISZTORIJA VTOROJ MIROVOJ VOJNÜ 1939—1945

(*Vojenizdat, Moszkva, 1982. 12. k., 497 o.*)

Közel 40 év telt el a második világháború befejezése óta és ez az időszak már reális alapot nyújt a sokrétű tudományos kutatás következtetéseinek közreadásához. A szovjet hadtörténetészek alapos anyagfeltáró és összegző munkájának megtestesülése e hatalmas, 12 kötetes mű, amely a második világháború történetét tárja az olvasó elé. A sorozat 11 kötetét a szerzők a háború előzményei, kirobbanásának körülményei, a hadiesemények lefolyása, a társadalmi-politikai és gazdasági, az erkölcsi-lélektani háttér jellemzői leírásának szentelték. Ezeket a köteteket a folyóirat hasábjain folyamatosan ismertettük. Napjainkban az olvasó a sorozat befejező — tizenkettedik kötetét kapja kézhez, amely nagy és átfogó mű betetőzését jelenti. Ez a kötet arra hivatott, hogy mérlegelje és összegezze a háború tanulságait, összefoglalja legfőbb társadalmi-politikai, gazdasági, erkölcsi és szorosan vett katonai mutatóit, rámutasson arra, hogy a szövetségesek, de főleg a Szovjetunió **háborús győzelmének** milyen hatása volt a háború utáni rend alakulására, a történelem színpadán azóta lejátszódott eseményekre.

A szerzői kollektíva, a szerkesztő és főszerkesztő bizottság különös figyelmet fordított a széles körű levéltári kutatómunka eredményeinek felhasználására, de arra is törekedett, hogy a második világháború tárgykörével foglalkozó többszáz mű értékes tapasztalati anyagát is tükröztesse ebben az összefoglaló munkában, hiszen közismert tény, hogy a személyes élmények, a háborús események résztvevőinek visszaemlékezései számos olyan adathoz juttatják a kutatókat, amelyeket a levéltári anyagok nem tartalmaznak és nem is tartalmazhatnak, s így — szubjektív jellegüktől eltekintve — a forráskutatás jelentős elemét képviselik.

A világ valamennyi történésze egyetért abban, hogy a második világháború éveiben a világ népei küzdelmes utat jártak meg, súlyos teher nehezedett rájuk. A teherviselés arányának, az egyes háborús arcvonalak jelentőségének és az azokon aratott győzelmek hatásának megítélésében azonban nincs egyetértés. A szerzők elsődrendű feladatuknak tekintik, hogy a tényszerű adatok felhasználásán alapuló meggyőző érvekkel bizonyítsák ebben az összefoglaló kötetben: a legfontosabb háborús események a szovjet—német arconalon zajlottak le, a Szovjetunió vállalta a fő terheket abban, hogy az agresszorok útját állja. Méltatják és elismerik a szerzők, hogy az antifasiszta koalíció más államai és népei is sokat tettek, súlyos áldozatokat hoztak az agresszorok feletti győzelem kivívásáért, de tényként állapítják meg: a Nyugat országai korántsem használták ki a rendelkezésükre álló jelentős potenciális lehetőségeket a háborús célok elérése érdekében míg a Szovjetunió igazságos, honvédő és felszabadító háborút vívott, a háborús győzelem kivívása érdekében mozgósította teljes gazdasági, társadalmi-politikai, tudományos, erkölcsi és katonai potenciálját. Ennek a tételnek a bizonyítását szolgálja e kötet tartalma, szerkezeti felépítése, amely a háború társadalmi-politikai mérlegének, valamint a háború gazdasági mérlegének megvonására, a fegyveres erők háborús alkalmazásának és hadművészetének értékelésére, végül a háború utáni világ rendjének jellemzésére tagozódik.

A könyv első részében a szerzők — a háború és a győzelem társadalmi-politikai aspektusait vizsgálva — abból a megállapításból indulnak ki, hogy a második világháború megakadályozásának lehetősége fennállt, hogy a kollektív biztonsági intézkedések megvalósítása gátat vehetett volna a fasiszta világhatalmi

terveknek, terjeszkedésnek. A világháború kiterjedésében az imperializmus, annak egyre inkább militarizálódó és agresszív jelleget öltő társadalmi-politikai rendszere a vétkes. A Szovjetunió az utolsó pillanatig igyekezett megállítani a háború előkészítésének és kirobbantásának folyamatát, de túl nagy szerephez jutottak azok az erők, amelyek számára a háború meghatározott előnyöket jelentett. Ezek érdekében még az agresszió bátorításától sem riadtak vissza és a „be nem avatkozás” álláspontjára helyezkedve, lényegében elősegítették a német, japán és olasz terjeszkedési politika megvalósulását.

A fasiszta többi államai a háború első percétől az utolsóig imperialista, igazságtalan háborút viseltek; bár kezdetben más kapitalista országokra támadtak, világuralmi törekvéseikben fő céljuknak a Szovjetunió elleni küzdelmet tartották. Az angol—francia koalíció részéről a háború, annak kezdeti szakaszában, szintén igazságtalan, imperialista jellegű volt, a burzsoázia érdekeit szolgálta a Németország elleni hadüzenet, még a velük szövetséges Lengyelország megsegítésére sem tettek lépéseket. A Nagy Honvédő Háború kezdetével a második világháború túllépett a kapitalista rendszer keretein. A Szovjetunió a maga részéről felszabadító, igazságos háborús célokat tűzött ki, a vele szövetséges burzsoá államok részéről a hadviselés, miután a fasiszta agresszió kiterjesztése már számos ország nemzeti létét veszélyeztette, szintén igazságos és felszabadító jelleget öltött.

A német fasiszmus és a japán militarizmus felett a Szovjetunió, a szövetségesek és a többi haladó erő — elsősorban a nemzeti felszabadító mozgalmak — által kivívott győzelem történelmi jelentősége abban rejlik, hogy felszámolta a fasiszta koalíció államaiban a legreakciósabb politikai rendszereket, számos nép előtt megnyitotta a szabadsághoz, függetlenséghez és a társadalmi haladáshoz vezető utat. A győzelem eredményeként a világ fejlődésének alapvető folyamatait meghatározó új erőviszonyok alakultak ki, a szocialista közösség a nemzetközi élet döntő tényezőjévé vált, szültebb lett az agresszió társadalmi bázisa.

A szovjet nép és fegyveres ereje gazdag elméleti és gyakorlati tapasztalatokra tett szert a fasiszta koalíció elleni háborúban, melynek eredményei megmutatták, hogy a szocializmus fegyveres védelmének sikere közvetlenül függ a marxista—leninista párt irányító szerepének megvalósításától; a párt és a nép szilárd egységétől. A párt vezetése a há-

ború folyamán leltapasztaltabb kádereit irányította a különböző arcvonalakra, erősítette a csapatok pártszervezetit a legfelelősségteljesebb szakaszokon.

A kapitalista, gyarmati és függő országok népeinek a fasiszmus és militarizmus ellen vívott küzdelmeiben, felszabadító mozgalmaiban szintén a kommunista és munkáspártok jártak az élen. A kommunista pártok a súlyos veszteségek ellenére is folyamatosan gyarapodtak. Figyelemre méltó adat: amíg 1939-ben az egész világon 61 kommunista párt, 4 millió kommunista volt, addig már röviddel a háború befejezése után 76 kommunista párt működött, ezek létszáma meghaladta a 20 millió főt.

A párt mindenkor megkülönböztetett figyelmet fordított az ideológiai harcra. A fasiszmus és militarizmus alaposan kidolgozott és jól szervezett rendszerben terjesztett faji, sovinszta és kommunistaellenes ideológiája vereségében nagy szerepet játszott az az ideológiai harc, amelyet a Szovjetunió a párt vezetésével folytatott. A szovjet propaganda hatásszáma nemcsak az ellenség erkölcsi-harci állóképességének megrendítéséhez járult hozzá, hanem abban is nagy szerepet játszott, hogy a fasiszmus szétzúzását követően számos európai országban alapvető társadalmi-politikai átalakulásokra kerülhetett sor.

A könyv második részében a szerzők a háború gazdasági mérlegét vonják meg. A hadviselő felek között az egész háború folyamán szívós, folyamatos küzdelem folyt a mennyiségi és minőségi haditechnikai fölény megszerzéséért, a fegyveres erők szükségleteinek minél magasabb szinten való kielégítéséért. A gazdasági és tudományos-technikai erőfeszítés mértéke és határfoka, a hadigazdaság állóképessége, az arcvonal és a háterszág ellátása — mind a győzelem kivívását meghatározó tényezők. E tényezők szerepének feltárása során foglalkoznak a hadigazdasági párviadal jellegzetességeivel, a háború költségeivel, az embervesztések alakulásával és azok demográfiai következményeivel; a Hitler-ellenes koalíció államainak gazdasági helyzetével, ezen belül a burzsoá államok hadigazdasági lehetőségeivel, a haditermelés felfejlesztésével, gazdasági potenciáljuk háborús kihalásával.

Leszögezik, hogy a fasiszta koalíció az elhúzódó hadviseléshez szükséges gazdasági alapokat csakis más országok és idegen területek meghódításával és kifosztásával tudta előteremteni. Ezzel szemben a Hitler-ellenes koalíció államai elsősorban saját erőforrásaikra támaszkodtak, megalapozott gazdasági poten-

ciájuk birtokában, a győzelem kivívása érdekében, a fő súlyt a gazdasági és haditechnikai fölény megteremtésére helyezték. A második világháború tapasztalatai alátámasztották a gazdaságnak a háborúban betöltött szerepével, valamint a fegyveres küzdelemnek a hadviselő felek katonai potenciáljára gyakorolt befolyásával kapcsolatos szovjet katonai elmélet helyességét.

A könyv harmadik része a fegyveres erők és a hadművészet második világháborús alkalmazásának kérdéseivel foglalkozik. A fegyveres küzdelem jellegét a háborús szintéren fellépő politikai erők megoszlása, az egyes országok és koalíciók politikai-stratégiai céljai, katonai és gazdasági potenciáljuk szintje, fegyveres erők ütőképessége, katonai doktrínájuk, hadtudományuk és hadművészetük fejlettségi szintje és megalapozottsága, valamint a hadszínterek földrajzi és természeti viszonyai határozták meg. Meghatározó hatást gyakorolt a háború kirobantása előtt létrehozott tömeghadseregek és a haditechnikai eszközgyártás állapota, színvonala, hadrafoghatósága és mozgósítási készenléte. A fegyveres küzdelem méretei a korábbi háborúkhoz képest ugrásszerűen megnöttek, lényegesen eltért a különböző arcvonalakon zajló haditevékenységek jellege, feszítettsége és hatásfoka. Az egyes arcvonalak ugyanakkor eltérő szerepet játszottak az agresszív katonai tömb felett aratott háborús győzelem kivívásában, amelyben a döntő szerepet a Szovjetunió Fegyveres Erői játszották.

A hadviselő államok haderőinek állományát és létszámát véve alapul a második világháború volt a történelem legnagyobb méretű háborúja. 1939—40-ben a hadviselő államok fegyveres erői 10—13 millió főt számláltak, a két koalíció haderőinek létszáma 1945 elején már meghaladta az 50 milliót. A hadviselés során beigazolódtott, hogy ilyen létszámú és ilyen korszerűen felszerelt fegyveres erők lehetlenné teszik valamely ország egyetlen hadászati csapással („villámháborús stratégia”) való térdre kényszerítését. A fegyveres küzdelem jellegzetessége a hadviselő felek hosszan tartó párharcra volt, amelyben a politikai célkitűzések végleges elérése csakis a hadjáratok és hadászati műveletek sorozatával volt lehetséges. Alakulása és eredményei a két koalíció közötti erőviszonyok alakásától függtek.

A szovjet népnek és fegyveres erőknek óriási erőfeszítésbe került, hogy az ország valamennyi anyagi és szellemi erejét mozgósítva a maga javára változtassa meg az erőviszonyokat, döntő for-

dulatot érjen el a háború menetében, kiszorítsa az agresszort a szovjet területekről, és segítséget nyújtson a fasiszta hódítók által leigázott népek felszabadulásához. Ebben döntő szerepet játszott a szovjet emberek győzni akarása, kitartása, a súlyos helyzetben tanúsított helytállása, a háborús nehézségek elvisselésére való készsége.

A Hitler-ellenes koalícióban a Szovjetunióval szövetségre lépett kapitalista államok fegyveres erőknek építését létszámuk és technikai ellátottságuk gyors növekedése jellemezte, a győzelem kivívásából azonban — az európai hadszíntéren — nem a katonai potenciáljuknak megfelelő mértékben vették ki a részüket.

A háború megmutatta, a csapatok létszámbeli és haditechnikai ellátottsága mellett mennyire fontos azok erkölcsi-politikai helytállása, az, hogy a háború igazságos céljaiért hősi áldozatokra is készek legyenek. A szovjet fegyveres erők ütőerejének egyik leglényegesebb tényezője éppen erkölcsi-politikai állóképességükben rejlett.

A második világháború minden előző háborúnál meggyőzőbben bizonyította, hogy a fegyveres erők hadművelési-hadászati alkalmazásának, a hadászati méretű haditevékenységek vezetésének sikeres megszervezése és megvalósítása a hadművészet színvonalának függvénye.

A fegyveres erők háború alatti hadászati vezetése a hadviselő államok politikai és gazdasági rendszerének törvényszerűségeit, jellemző vonásait, valamint hadászatauk, politikájuk és gazdaságuk kölcsönös kapcsolatának jellegét tükrözte. A szovjet hadászati vezetése képes volt az ellenség hadigépezete erős és gyenge láncszemeinek helyes értékelésére, a szocialista rendszerből fakadó objektív lehetőségeknek a győzelem kivívása érdekében történő mozgósítására és hatékony kiaknázására.

A könyv negyedik részében leszögezik a szerzők, hogy a háború és béke kérdése korunk legfontosabb problémája. A második világháború utáni politikai és társadalmi átalakulások, a két világrendszer erőviszonyainak alakulása, objektív feltételeket teremtenek a háború — és főleg egy nukleáris világháború — kirobantásának megakadályozásához. Tény, hogy a Szovjetunió és a szövetséges szocialista országok kellő erőforrásokkal és lehetőségekkel, katonai potenciállal rendelkeznek az imperializmus agresszív törekvéseinek, nyomásának elhárításához. Minél követelőbben hallatják a világ összes népei hangjukat a béke

védelmében, annál biztosabb a békéért folyó küzdelem győzelme. Ennek a harcnak az élén a Szovjetunió áll. A szovjet állam vezetése mindent megtesz annak érdekében, hogy ne csak a szovjet emberek alkotó munkája, hanem a más országok népeinek társadalmi és gazdasági fejlődése, az általános haladás számára is békés feltételeket teremtsen. A Szovjetunió Kommunista Pártja a marxizmus—leninizmus szellemében és a társadalmi fejlődés általános törvényszerűségeinek ismeretében jelöli ki a békeharc további útjait.

A szocialista országok honvédelmi ereje és gyors ütemű fejlődése az egyetemes béke fontos tényezője. Ez adja meg a szocialista államok védelmi koalíciója történelmi hivatásának fő tartalmát, ezért kell azt a jelenlegi feltételek közepette is fenntartani és erősíteni. A Varsói Szerződés, a szocialista országok sokoldalú szövetsége, megbízhatóan védelmezi a tagállamok szocialista építésének vívmányait, határainak sérthetlenségét, hatékonyan szolgálja a szocialista közöség érdekeit.

A szerzők összefoglalójukban hangsúlyozzák, hogy az embereknek azért kell alaposan megismerniök a második világháború eseményeit — és ehhez nyújt

segítséget ez az alapvető 12 kötetes mű —, hogy soha ne ismétlődhessék meg, hogy a levont következtetések és tanulságok meggyőzzék mindazokat, akik egy új, minden eddiginél borzalmasabb háborús katasztrófa szélére igyekeznek a világot taszítani.

Végül néhány gondolat a könyv *tudományos apparátusáról*. Kétségtelen, hogy a szerzők óriási tényanyagot fogtak át és rendszereztek a sorozat befejező kötetében annak érdekében, hogy a két szembenálló koalíció lehetőségeit és esélyeit bemutassák. A jobb szemléltetéshez számos táblázatot, térképet, vázlatot és fényképet közölnek. Függelékben adják közre a főbb események időrendi táblázatát, a névmutatót és a földrajzi nevek mutatóját. Hiányérzetet kelthet azonban az olvasóban, hogy a kötet nem tartalmaz historiográfiai adatokat, amelyek a téma szélesebb tanulmányozásához jó segítséget nyújtanának, mint például a „Nagy Honvédő Háború története” c. 6 kötetes mű záró kötetében lévő.

Ez a kötet, pontosabban szólva az egész 12 kötetes sorozat, hasznos és tanulságos olvasmány a háború tárgykörében kutatók és a csupán a téma iránt érdeklődők számára egyaránt.

Nádor Tibor

GERDA BEITTER

DIE ROTE ARMEE IM 2. WELTKRIEG
Schriften der Bibliothek für Zeitgeschichte, Band 24.

(Bernard und Graefe Verlag, Koblenz, 1984. 232 o.)

A szerző, Gerda Beitter, először 1974-ben adott közre egy bibliográfiát, amely a Vörös Hadsereg második világháborús csapattörténetét gyűjtötte össze. A „Jahresbibliographie der Bibliothek für Zeitgeschichte” 46. évfolyamának megjelenését követő tíz esztendőben azonban a szovjet szerzők tollából oly sok csapattörténet és memoár jelent meg, hogy az e műveket gyűjtő stuttgarteri Weltkriegsbücherei szükségesnek látta az első irodalomjegyzék teljesen átdolgozott és kibővített változatának kiadását. Gerda Beitter 1983. december 31-én lezárt új bibliográfiája a maga nemében páratlan munka: minden olyan szovjet műről tájékoztat, amely a Vörös Hadsereg szárazföldi csapatai magasabbegységeinek történetét dolgozza fel. A „Schriften der Bibliothek für Zeitgeschichte” című sorozat 24. köteteként megjelent könyv kétszer annyi címet tartalmaz, mint az első: összesen 2454-et. A szerző közlése szerint a Weltkriegsbücherei a felsorolt művek több, mint 80%-ával rendelkezik. Gerda Beitter a címet német fordításával, az írók névjegyzékével, a gárda-magasabbegységek felállítására idejének megjelölésével igyekszik megkönnyíteni a témával foglalkozó és szovjet forrásokra is támaszkodni kívánó, tehát objektivitásra törekvő nyugatnémet történészek munkáját. A szerző azonban nyíltan kimondja azt is, hogy a szovjet—német arcvonal eseményeit kutató nyugatnémet történészek a legkritikább esetben használják fel a Weltkriegsbücherei kivételesen gazdag gyűjteményét.